

Critica rațiunii istorice a creștinismului

I. Francin

Andrei Marga
Absolutul astăzi
 Cluj-Napoca, Editura Eikon, 2010

„Cel care a fost socotit un «Mozart al teologiei» poate fi considerat, la fel de îndreptățit, un Husserl și Heidegger al acesteia.”, Andrei Marga, *Absolutul astăzi*, p. 34

Sunt de acord că titlul e mult prea pretențios pentru o simplă cronică de carte, riscând să mă plasez, contrar intențiilor mele, în orizontul unor promisiuni excesive, greu de onorat într-un spațiu literar atât de strâmt. Totuși, voi rămâne la el, și chiar ar fi nevoie să-l repet din când în când pentru a indica ceea ce consider a fi miezul gândirii teologico-filosofice a lui Joseph Ratzinger, actualul Papa Benedict al XVI-lea, cel puțin în felul în care am reușit să îl înțeleg eu parcurgând cartea profesorului Andrei Marga, *Absolutul astăzi*. Iar pentru a nu mă eschiva, odată formulată ideea, cred că se impune să trasez liniile între care respiră înțelegerea acesteia, dacă, evident, se va produce.

Fără nicio ambiguitate, ideea ne trimite imediat la Kant, anume ca metodă - *criticismul* -, pe de o parte, și ca obiect supus examinării - *rațiunea istorică a fenomenului numit creștinism* -, pe de alta. Din momentul în care profesorul Marga identifică în gândirea lui Joseph Ratzinger un moment de „cotitură istorică”, cred că trimiterea la Kant e de neocolit, la criticismul acestuia, care inaugurează un teritoriu absolut nou, de inepuizabilă fertilitate pentru tot restul gândirii speculative moderne de la el încoace. Plasat înăuntrul fenomenului istoric al creștinismului, care, în evoluția lui pe intervalul ultimelor două milenii dezvoltă, desigur, o rațiune particulară ce trebuie înțeleasă, asumată și lămurită oricărei curiozități posibile, ca gânditor ce-și asumă radical înțelegerea fenomenului în care este cuprins, consideră oportună această metodă de investigație, apreciind ca insuficientă analiza istoric-critică profesată de Adolf von Harnack și Rudolf Bultmann bunăoară. Angajarea unei asemenea metode este impusă de maturitatea istorică a creștinismului.

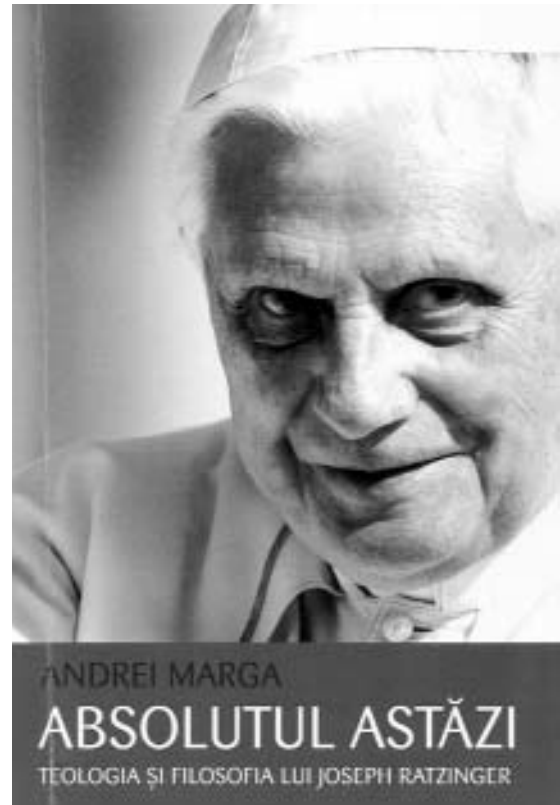
Creștinătatea noastră nu mai este ceva „natural” și de la sine înțeles de care să beneficiem printr-o transmisiune inerțială și a cărei legitimitate să fie dată, definitiv, de însăși prezența ei în formele istorice cunoscute. Creștinismul, ca orice formă istorică, temporală, suferă modificări, se poate eroda sau goli de semnificație și înțeles, riscând un moment de criză cu consecințe greu de prevăzut. De aceea trebuie să avem nu doar curajul, ci tăria spirituală și capacitatea intelectuală de-a ne autolegitima critic în fața istoriei, adică a ne re-întemeia. În acest punct de suspensie interogativă, creștinismul se obligă să scoată la lumină elementele lui fondatoare ce solicită rațiunii să accepte extensii nebănuite, chiar să se lase împlinită de mister. Eu aș crede în această din urmă completare, dar nu găsesc destule temeiuri pentru a susține că e și părerea profesorului Marga, care ține cu dinții și se bate până la ultima suflare pentru poziția unei teologii raționale. Oricum, nicăieri nu găsim nici măcar sugestia unei teologii mistice a creștinismului, ceea ce, la o privire mai severă ar putea fi socotit ca omisiune ori restrângere drastică a ocurențelor fenomenului cercetat.

Creștinismul are nevoie de o re-creștinare. Așa formulez eu ideea pe care înțeleg că o pune în operă Joseph Ratzinger. Așa sintetizez imperativul care justifică asumarea investigației critice a rațiunii

nilor istorice ale creștinismului. Mai departe, înarmat cu dosarul imens al fenomenului, teologul german vine cu analiza tematică a componentelor specifice credinței și, mai larg, civilizației creștine. Deși profesorul Marga a preferat să își compună monografia urmărind cronologia cărților, lucrărilor scrise și conferințelor lui Ratzinger, fixându-le în contexte specifice, dând citate ample și extrăgând relevanța acestora, eu voi schița aici mai degrabă o viziune arhitectonică.

Așadar, primul capitol important al dosarului creștin este Christologia. Fără Isus Christos nu există creștinism, nu există biserică, nu există mântuire. Poate tocmai pentru că e tema cea mai grea Joseph Ratzinger a lăsat-o la urmă, abia în acest moment elaborând o lucrare ce se anunță monumentală *Jesus von Nazareth*, al cărei prim volum a apărut. În monografia profesorului Marga sunt dedicate explicit două capitole acestei teme - *Dumnezeu cel viu* (95-103) și *Figura lui Isus* (283-291) -, care însă reverberază în aproape toate celelalte. Fiind complexă și, dacă vrem să spunem totul, ireductibilă la rațiune, tema e mai degrabă deschisă decât lămurită. Nu e de neglijat disocierea *Isusologiei de Christologie*, adică a figurii istorice a lui Isus de Christosul eschatologic, pentru a împăca istoria cu teologia și a pune în lumină consecințele Întrupării lui Dumnezeu în Fiul său, însă de aici ar fi trebuit făcut un pas mai departe. E drept, tangențial și în paragrafe care o reclamă, e atinsă ideea Trinității, însă nu există nicăieri în cartea profesorului clujean o dezbateră a temei Sfintei Treimi, și mi-e greu să inferez de aici că și Joseph Ratzinger ar fi neglijat-o. Formulată în cadrul Sinodului de la Niceea din 325, dogma Sfintei Treimi întemeiază spiritul creștin, filosofia Unului-Multiplu, a identității Ființei cu Persoanele divine, care este, de fapt, figura filosofică cea mai fertilă a ultimelor două milenii de gândire europeană. Iar de aici, din filosofia Trinității derivă absolut necesar capitolul *Pneumatologic*, taina Spiritului Sfânt, care, poate tocmai pentru că este o taină, lipsește de asemenea din abordările formal savante ale profesorului Marga.

Aici găsesc nimerit să fac o observație, care nu-i altceva decât extinderea câmpului de investigare. Nu cunosc într-atât de bine scrierile lui Joseph Ratzinger încât să formulez avizat observația mea vizavi de ele, însă după cum transpiră din monografia profesorului clujean, ideea de Dumnezeu este asumată cu cele două ocurențe filosofice cunoscute: *Logos* universal și *Absolut* ființial, ceea ce dă satisfacție exigenței ontologice și celei gnoseologice. Nu văd însă cum și cine poate reduce la raționalitate formula Trinității și, derivat din aceasta, cine explică accesibil oricărei gândiri raționale *Întruparea* lui Dumnezeu în om, *Nașterea* din fecioară, *Învieerea*, *Înălțarea* la Ceruri și *A doua Venire* a lui Isus Christos? Ele sunt taine, adică realități ale credinței ininteligibile rațiunii, și, fie sunt recunoscute și păstrate ca atare, fie, odată reduse la încercări explicative sunt denaturate, goli de sens. Fie acceptăm că creștinismul se întemeiază pe o taină ininteligibilă, altfel spus că temeiul credinței noastre ne scapă, parvenindu-ne în formula darului divin sau grației, fie ajungem să pretindem că ne întemeiem rațional obiectul credinței, situație în care Dumnezeu însuși ne-ar fi oferit de propria rațiune, pierzându-se ca Absolut. Observația mea este că *taina* (misterul creștin, identic cu figura lui Christos), și *mitul* ocupă un loc mult mai central în întemeierea crești-

ANDREI MARGA
ABSOLUTUL ASTĂZI
 TEOLOGIA ȘI FILOSOFIA LUI JOSEPH RATZINGER

nătății decât legitimarea rațională. Recunoașterea acestei conjecturi nu poate să dăuneze analiticii spiritului creștin. De fapt, dacă am înțelege taina lui Christos nici n-ar mai fi nevoie de credință. Creștinismul ar fi atunci o gnoză filosofică, iar biserică o universitate. În consecință, critica rațiunii istorice creștine devine inevitabil hermeneutică a mitului, simbolurilor și tainei.

E totuși momentul să mai facem un pas în construcția noastră și să spunem că ideea Treimii este analizată în cartea profesorului Andrei Marga, dar nu în logica raporturilor Ființă-Persoane, ci cu referire la taina Bisericii și a „*comunității creștine*”. Capitolele dedicate *Sensului Bisericii* (69-83) și *Fraternității* (89-95) dau seamă de înțelesul trinitar al „*comunității credincioșilor*” prinși și asumați prin har în dialogul neîncetat al Persoanelor divine. Pe urmele Sfântului Augustin și Tertulian, dar ghidat de concepția lui Romano Guardini Joseph Ratzinger preia sensul dublu al bisericii, de „*popor*” și „*casă*” a lui Dumnezeu, extrăgând latura comunitară a credinței și caracterul ei de locuire. Simplu spus, credința înseamnă locuirea în comunitate împreună cu Dumnezeu-Treime. De aici rezultă două consecințe esențiale: 1) întotdeauna credința se produce împreună cu ceilalți, are substanță socială; 2) în credință caracterul etic și cel eschatologic se presupun cu necesitate. Biserica este cea care administrează, dând modelul relațiilor dintre credincioși, și trasează planul orientării eschatologice a comunității acestora. Papa Benedict al XVI-lea nu concepe o mântuire în afara Bisericii și nici o etică emancipată de Biserică.

Dacă spațiul ne-ar permite, ar trebui abordat acum momentul social al teologiei Sfântului Părinte, cu multele ramificații în problemele lumii contemporane. Profesorul Marga alocă cele mai generoase pagini ale cărții sale tocmai acestor aspecte de management social-public. Diagnozele lumii actuale, observațiile critice și prognozele pentru timpul ce vine califică personalitatea de pe tronul Vaticanului ca una dintre cele mai lucide, profunde și influente voci ale spațiului cultural global, fapt subliniat de profesorul Marga uneori cu exces de epitete și într-o dispoziție vecină osanalei. Desigur, empatia profundă și caracterul personal al relațiilor celor doi explică întrucâtva atari pătimiri stilistice, căci, la urma urmei, iubirea este sentimentul creștin esențial și în numele lui poți afirma uneori lucruri greu de înțeles. Copleșit de nobilul sentiment, sarcinile minții sunt preluate de emoție, iar ceea ce ai fi vrut să constituie o expunere ideatic-comprehensivă

sfârșește prin a deveni un imn de slavă. Formulări precum: „operă de o pondere și o adâncime a abordării fără egal” (p. 41), „cu neîntrecută pricepere și demnitate Joseph Ratzinger și-a asumat misiunea și a amplificat marea sa operă de lămurire a celor mai dificile chestiuni ale vieții umanității” (p. 55), „cardinalul Ratzinger și cel mai profilat filosof de astăzi, Habermas, au oferit lumii o dezbatere nepieritoare dintre cele mai profilate conștiințe ale timpului” (p. 62), „mai energic decât oricare alt gânditor al epocii sale” (p. 131), „a abordat mai îndelung, mai amplu și mai competent decât oricare alt teolog creștin relația creștinismului cu sursa sa nemijlocită” (p.135), „mai profund și mai sistematic decât alt teolog contemporan” (p. 167) și multe astfel de triumfuri encomiastice, care răzbat dintre filele cărții precum murmurele îngerilor proniatori, dacă n-au cumva scopul să îmbujoreze fața smeritului Pontifex, puse într-un tom academic își pierd noima. Ba chiar îl pot compromite. Asumpția implicită a cuiva care face astfel de susțineri este că a găsit unghiul fix și neutru de evaluare a personalităților, ideilor și cunoștințelor acestora pe „epoci” întregi și că deține totalitatea cunoștințelor necesare operațiunii. Nu e cumva cam prea îndrăzneț?

Poate că graba de-a fi categoric în aserțiuni precum cele de mai sus trădează o oarecare nesiguranță de sine teoretică a evaluatorului escamotată în sentințe, iar obișnuința, nepotrivită atitudinii științifice, de a decreta propoziții irefutabile fără a se obliga imediat la expunerea cadrului lor de valabilitate, din respect pentru cititor, pervertește conținutul expunerii,

împingând-o înspre domeniul *advertising media*. E simptomatic faptul că în prezentarea figurilor creștine – fie teologi, sfinți, gânditori, fie chiar Papa Benedict al XVI-lea – sunt folosite adjective și epitețe precum „faimos”, „celebru”, „renumit”, iar niciodată „cuvios”, „smerit” sau „bun”, supunându-le, astfel, unei conversiuni publicitare ce-i denaturează. Sunt efectiv tratați ca niște VIP-uri cu efectele de limbaj persuasiv specifice, nicidecum ca figuri simple ale spiritualității genuin creștine care râvnește întru sfințenie și izbăvire prin grație. În niciun caz nu caută stridentă notorietate. O astfel de poziționare față de figurile creștinismului este ea însăși dovada unei percepții corupte de ethosul spectacular al vremii pe care-o trăim. Sau, mă rog, o suportăm.

Se achită sau nu lucrarea profesorului Marga de sarcina propusă, anume să fie o monografie a operei teologico-filosofice a lui Joseph Ratzinger? Eu cred că, deocamdată, nu sunt elaborate decât fișele acelei eventuale cărți, care are nevoie în plus de o idee structurantă și o arhitectură pentru a prinde temei. Cu toate acestea și cu acordul miracolului cartea deja constituie un „eveniment care depășește granițele românești și chiar europene”, mai precis „un eveniment internațional”, după cum a proclamat atins de flacără profetică profesorul Ladislau Gyémánt. Probabil simplul fapt că dumnealui, sugrumat de emoție, emite public alegații sublime are natură evenimentială, lucru pentru care, desigur, contemporanii nu pot decât să-i fie profund îndatorați. ■